
***Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність***

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.3(20).2025.219-225

В. Ф. Музика,*здобувач третього рівня вищої освіти,**Державний податковий університет**email: nnipravo@ukr.net***ORCID 0000-0002-2099-7835**

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз сучасного стану розслідування воєнних кримінальних правопорушень, учинених проти цивільного населення України в умовах тривалої збройної агресії російської федерації. Розглянуто нормативно-правові засади здійснення кримінальних проваджень, організаційно-правові аспекти діяльності національних і міжнародних органів, а також основні виклики, що постають перед системою правосуддя.

Проаналізовано основні чинники, що ускладнюють ефективне здійснення досудового розслідування, серед яких: обмежений доступ до місць кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях, масштабність кримінально протиправних дій, труднощі ідентифікації осіб, причетних до їх вчинення, а також перевантаження судової системи й недостатній рівень захисту свідків і потерпілих. Зазначено, що значна частина доказової бази формується в умовах воєнних дій, що створює ризики її втрати або спотворення.

Окрему увагу приділено технологічним аспектам розслідування, зокрема використанню цифрових платформ, супутникових знімків, штучного інтелекту та аналітики великих даних для виявлення, верифікації й збереження доказів воєнних кримінальних правопорушень. Підкреслено зростання ролі міжнародного співробітництва, участь України в спільних слідчих групах і взаємодію з Міжнародним кримінальним судом. У роботі обґрунтовано потребу в законодавчому унормуванні статусу Національного центру з розслідування воєнних кримінальних правопорушень, створенні спеціального трибуналу щодо злочину агресії, удосконаленні процедур обміну доказами з міжнародними партнерами та запровадженні системи комплексного захисту потерпілих.

Зроблено висновок, що подальша цифровізація процесів, посилення кадрового потенціалу й інституційна інтеграція національної системи з міжнародними структурами є ключовими умовами підвищення ефективності розслідувань і забезпечення принципу невідворотності покарання за найтяжчі порушення міжнародного гуманітарного права.

Окрему увагу приділено питанням співпраці України з Міжнародним кримінальним судом і проблематиці документування злочинів на тимчасово окупованих територіях.

Ключові слова: *воєнні злочини, цивільне населення, міжнародне гуманітарне право, Міжнародний кримінальний суд, розслідування, спільні слідчі групи.*

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року міжнародна спільнота стала свідком систематичних порушень норм міжнародного гуманітарного права. Ці дії – умисні обстріли цивільної інфраструктури, катування, страти, насильницькі зникнення, депортації дітей, сексуальне насильство – кваліфікуються як воєнні кримінальні правопорушення відповідно до статей 8 і 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду та норм Женевських конвенцій 1949 року.

В умовах довготривалих бойових дій перед Україною постає надзвичайно складне завдання – забезпечити належне документування, розслідування та притягнення винних до відповідальності відповідно до норм національного й міжнародного права. Це питання має не лише правове, а й політичне, соціальне та моральне значення, оскільки від ефективності розслідування воєнних кримінальних правопорушень залежить відновлення справедливості, утвердження принципу верховенства права й запобігання безкарності в майбутньому.

Актуальність теми зумовлена потребою в створенні дієвої національної системи воєнної юстиції, яка б відповідала міжнародним стандартам, а також у взаємодії з Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними інституціями. Водночас розслідування воєнних кримінальних правопорушень в Україні має ряд специфічних викликів: обмежений доступ до місць злочинів, масштабність кримінально протиправних дій, руйнування доказової бази, проблеми ідентифікації винних осіб, психологічну травматизацію потерпілих і перевантаження судової системи.

Розслідування таких кримінальних правопорушень є одним із наймасштабніших завдань в історії українського правосуддя. Його метою є не лише притягнення конкретних осіб до відповідальності, а й відновлення справедливості для жертв, забезпечення доказової бази для міжнародних судів і формування історичної пам'яті про агресію проти України.

Отже, дослідження сучасного стану розслідування воєнних кримінальних правопорушень проти цивільного населення є надзвичайно важливим для розвитку української правової системи, забезпечення відповідальності за найтяжчі злочини, зміцнення міжнародного правопорядку та формування історичної правди про злочини, вчинені під час агресії проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання розслідування воєнних кримінальних правопорушень проти цивільного населення в Україні досліджували М. М. Гнатівський, В. В. Мицик, О. В. Волошенюк, О. С. Рубан, К. В. Марченко, В. І. Кисіль, М. І. Хавронюк, О. А. Шаблій, В. Г. Буткевич, І. М. Котляр, Н. С. Бойко, Т. Р. Короткий, О. В. Задорожній, О. А. Коваль, В. М. Юринець, О. В. Мартиненко, М. І. Мельник, О. В. Шумило, І. П. Івченко, Г. С. Кохан та інші науковці.

Постановка завдання. Метою наукової статті є дослідження розслідування воєнних кримінальних правопорушень проти цивільного населення в Україні, виявлення проблем правозастосування та формування пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Система розслідування воєнних кримінальних правопорушень в Україні має складну, багаторівневу структуру, що поєднує елементи національного, міжвідомчого й міжнародного правового механізмів. Така багатокomпонентність зумовлена характером сучасних воєнних кримінальних правопорушень, їхньою транснаціональною природою, масштабністю наслідків і потребою в забезпеченні відповідності процесу розслідування нормам міжнародного гуманітарного й кримінального права.

1. Національний рівень. Базовий рівень системи становлять державні інституції, уповноважені здійснювати кримінальне переслідування відповідно до положень Кримінального кодексу України (зокрема, статей 437–443). Центральну роль у координації розслідувань відіграє Офіс Генерального прокурора, який здійснює процесуальне керівництво, контролює якість досудового розслідування, формує Єдиний реєстр воєнних злочинів і координує взаємодію правоохоронних структур.

Безпосереднє проведення слідчих дій здійснюють Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань і Національна поліція України. СБУ розслідує найбільш тяжкі злочини проти цивільного населення та національної безпеки; ДБР зосереджується на злочинах, учинених військовослужбовцями або представниками органів влади; Національна поліція України забезпечує оперативну фіксацію кримінальних правопорушень, збір первинних доказів, допити свідків та потерпілих у прифронтових районах. У межах цього рівня формуються основні доказові матеріали, проводяться судово-медичні та криміналістичні експертизи, здійснюється ідентифікація загиблих осіб, а також збір інформації для подальшого передання до міжнародних органів правосуддя.

2. Міжвідомчий рівень. Другий рівень системи передбачає координацію між державними структурами, науковими установами та правозахисними організаціями. Створені при Офісі Генерального прокурора міжвідомчі робочі групи забезпечують взаємодію між слідчими, експертами, прокурорами, судовими експертними установами й представниками громадських організацій.

Важливу роль відіграють інформаційно-аналітичні центри, які здійснюють систематизацію, перевірку та архівування цифрових доказів (фотографій, відеоматеріалів, супутникових знімків, свідчень очевидців). У цьому контексті значний внесок роблять вітчизняні правозахисні організації – Truth Hounds, Центр громадянських свобод, ZMINA, які займаються незалежним документуванням фактів порушень міжнародного гуманітарного права та сприяють передачі зібраної інформації органам прокуратури.

Одним із результатів міжвідомчої взаємодії стало створення Єдиного реєстру воєнних злочинів, який дає змогу інтегрувати дані, отримані з різних джерел, забезпечує контроль за доказами та спрощує доступ до інформації для уповноважених органів. Цей рівень має вирішальне значення для підвищення ефективності збору й узгодженості доказового матеріалу.

3. Міжнародний рівень. Найвищим рівнем системи є міжнародна співпраця, без якої неможливо забезпечити повноцінну юридичну відповідальність за злочини, що мають характер міжнародних. Україна активно співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, який проводить незалежне розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території держави з 2014 року, а також з Євроюстом і спільною слідчою групою (Joint Investigation Team, JIT), до складу якої входять слідчі з України, Польщі, Литви, Латвії, Естонії та Словаччини [2].

На цьому рівні здійснюється обмін доказами, проведення спільних експертиз, координація зусиль у збиранні свідчень, а також підготовка матеріалів для потенційного створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України. Крім того, Україна співпрацює з Комісією ООН із розслідування порушень прав людини, Місією ОБСЄ, а також із рядом неурядових міжнародних організацій, які здійснюють незалежний моніторинг та експертну підтримку [3].

Отже, система розслідування воєнних кримінальних правопорушень в Україні функціонує як багаторівневий механізм, що поєднує внутрішньодержавні ресурси, міжвідомчу координацію та міжнародно-правову взаємодію. Її ефективність залежить від узгодженості дій усіх суб'єктів, належного ресурсного забезпечення, розвитку цифрових технологій документування й поглиблення співпраці з міжнародними судовими інституціями. Саме інтеграція національних і міжнародних зусиль є ключовою передумовою забезпечення невідворотності покарання за злочини, вчинені проти цивільного населення України.

Станом на жовтень 2025 року, за офіційними даними Офісу Генерального прокурора, розслідується понад 135 тисяч кримінальних проваджень щодо воєнних кримінальних правопорушень, з яких понад 700 уже передані до суду [1].

Попри значні досягнення у сфері документування та кримінального переслідування осіб, причетних до воєнних кримінальних правопорушень, процес їхнього розслідування в Україні залишається складним, багаторівневим і ресурсомістким. Його складність зумовлена як об'єктивними чинниками, пов'язаними з умовами воєнного часу, так і системними обмеженнями інституційного характеру. До таких чинників відносимо:

1. Обмежений доступ до місць учинення кримінальних правопорушень. Так, на сьогодні однією з найсерйозніших проблем є неможливість своєчасного доступу слідчих груп до місць, де вчинялися кримінальні правопорушення. Значна частина таких територій залишається окупованою або розташована поблизу лінії бойових дій, що унеможливорює безпечне проведення слідчих (розшукових) дій. Унаслідок цього доказова база часто формується з відтермінуванням, коли частину речових доказів уже втрачено або навмисно знищено окупаційними силами. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора на тимчасово окупованих територіях зафіксовано тисячі випадків масових

поховань і катувань, проте більшість із них наразі не підлягають безпосередній криміналістичній фіксації.

2. Масштабність кримінальних правопорушень і обсяг доказового матеріалу. Війна в Україні має безпрецедентний за масштабом характер. Щоденно фіксуються нові епізоди обстрілів, руйнувань цивільних об'єктів, убивств, катувань, незаконних депортацій, сексуального насильства тощо. Обсяг зібраних матеріалів уже перевищує можливості опрацювання наявними ресурсами слідчих органів. Це потребує суттєвого розширення кадрового потенціалу, підвищення кваліфікації спеціалістів у галузі міжнародного гуманітарного права, а також використання новітніх технологій для обробки значних масивів інформації (Big Data, аналітика штучного інтелекту, цифрові архіви). Без впровадження таких інструментів забезпечити системність та якість розслідувань практично неможливо.

3. Проблеми ідентифікації винних осіб. російські війська широко використовують тактику анонімності: відсутність розпізнавальних знаків, застосування закритих підрозділів, залучення найманців і незаконних збройних угруповань. Це значно ускладнює процес встановлення персональної відповідальності. Часто розслідування здійснюється без можливості фізичного затримання підозрюваних, а провадження проводяться заочно. Для підвищення ефективності цього процесу важливим є налагодження міжнародного обміну даними, використання біометричних технологій і співпраця з іноземними розвідувальними структурами, що володіють інформацією про командирів і виконавців злочинів.

4. Захист свідків і потерпілих. Особливу увагу привертає проблема забезпечення безпеки та психологічної підтримки осіб, які дають свідчення про вчинені кримінальні правопорушення. Йдеться насамперед про жертв сексуального насильства, катувань, депортацій та інших тяжких форм нелюдського поводження. Багато з них перебувають у стані посттравматичного стресу, що вимагає делікатного підходу й спеціальних протоколів опитування. Недостатній рівень захисту може призвести до відмови свідків співпрацювати зі слідством, що знижує ефективність доказового процесу. У цьому контексті Україна потребує подальшої імплементації європейських стандартів програми захисту свідків та розвитку мережі кризових центрів.

5. Перевантаження судової системи. З огляду на кількість відкритих кримінальних проваджень (понад 135 тисяч станом на 2025 рік) національні суди зазнають значного навантаження. Розгляд багатьох справ триває роками, навіть за наявності достатніх доказів. Проблему ускладнює кадровий дефіцит суддів і слідчих суддів, обмежене фінансування судової експертизи, а також потреба в узгодженні національного законодавства з нормами міжнародного кримінального права. Для оптимізації процесу розгляду доцільним видається створення спеціалізованих судових палат або навіть окремого Національного трибуналу з воєнних кримінальних правопорушень, який би функціонував за підтримки міжнародних експертів.

6. Технологічні та організаційні питання. На сьогодні Україна демонструє прогрес у сфері цифровізації проведення розслідування. Запроваджено онлайн-платформи для подання свідчень і завантаження цифрових доказів (зокрема, платформа «warcrimes.gov.ua»),

активно використовуються супутникові дані, геолокаційні матеріали, технології розпізнавання облич і метаданих. Застосування штучного інтелекту дає змогу швидше ідентифікувати місця масових поховань, зіставляти відео- та фотодокази, перевіряти їх автентичність [4].

Проте подальший розвиток української системи розслідування воєнних кримінальних правопорушень потребує комплексного та системного підходу, що охоплює законодавчий, інституційний і технологічний рівні:

1) законодавче унормування статусу спеціалізованого Національного центру з розслідування воєнних кримінальних правопорушень. Йдеться про створення єдиного координувального органу, який би забезпечував об'єднання зусиль слідчих, прокурорів, експертів і міжнародних консультантів. Такий центр міг би функціонувати за зразком Міжнародного слідчого механізму ООН, узгоджуючи стандарти збору доказів та їхнього збереження для подальшого використання в міжнародних судах;

2) удосконалення процедур обміну доказами між державними та міжнародними структурами. Потребує формалізації механізм взаємодії між українськими органами досудового розслідування й інституціями ЄС, НАТО, ООН. Йдеться про створення єдиного стандарту цифрових архівів, уніфікацію форматів документування, а також запровадження системи контролю ланцюга збереження доказів (chain of custody);

3) посилення психологічної, правової та соціальної підтримки потерпілих. Забезпечення доступу до правосуддя передбачає не лише покарання винних, а й відновлення прав жертв. На нашу думку, вагомим є розширення мережі центрів безоплатної правової допомоги, підготовка фахівців-психологів для роботи з жертвами воєнного насильства, створення реабілітаційних програм і фондів компенсацій;

4) продовження цифрової трансформації слідчих процесів. Цифровізація має стати стратегічним напрямом розвитку кримінальної юстиції. Використання штучного інтелекту, машинного навчання, блокчейн-технологій для зберігання доказів і створення баз даних може суттєво підвищити прозорість і надійність процесу розслідування. Крім того, це сприятиме більшій довірі міжнародних партнерів і судових інстанцій до результатів роботи українських органів правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єдиний реєстр воєнних злочинів: статистика та аналітика / Офіс Генерального прокурора України. URL : <https://warcrimes.gov.ua>
2. United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. Reports 2022–2025. P. 34.
3. Комісія ООН з розслідування порушень прав людини в Україні. Звіти 2022–2024 рр. С. 21.
4. Осипенко І. П., Лабенок А. О. Досудове розслідування воєнних злочинів в Україні: стандарти, ризики для особистого життя і здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Випуск 86, частина 5. С. 95–100.

REFERENCES

1. Yedynyi reiestr voiennykh zlochyniv: statystyka ta analityka / Ofis Heneralnoho prokurora Ukrainy. URL : <https://warcrimes.gov.ua>
2. United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. Reports 2022–2025. P. 34.
3. Komisiia OON z rozsliduvannia porushen prav liudyny v Ukraini. Zvity 2022–2024 rr. С. 21.
4. Osypenko I. P., Labenok A. O. Dosudove rozsliduvannia voiennykh zlochyniv v Ukraini: standarty, ryzyky dlia osobystoho zhyttia i zdorovia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 2024. Vypusk 86, chastyna 5. S. 95–100.

V. F. Muzyka. CURRENT STATUS OF INVESTIGATIONS INTO WAR CRIMES AGAINST THE CIVILIAN POPULATION IN UKRAINE

The article analyses the current status of investigations into war crimes committed against the civilian population of Ukraine amid the ongoing armed aggression by the Russian Federation. It examines the legal framework for criminal proceedings, the organisational and legal aspects of the activities of national and international bodies, and the main challenges facing the justice system.

It analyses the main factors that complicate the effective conduct of pre-trial investigations, including: limited access to crime scenes in temporarily occupied territories, the scale of criminal offences, difficulties in identifying those involved in their commission, as well as the overload of the judicial system and the insufficient level of protection for witnesses and victims. It is noted that a significant part of the evidence base is formed in conditions of military action, which creates risks of its loss or distortion.

Special attention is paid to the technological aspects of the investigation, in particular the use of digital platforms, satellite imagery, artificial intelligence and big data analytics to identify, verify and preserve evidence of war crimes. The growing role of international cooperation, Ukraine's participation in joint investigation teams and cooperation with the International Criminal Court are highlighted. The paper substantiates the need to legislate the status of the National Centre for the Investigation of War Crimes, establish a special tribunal for the crime of aggression, improve procedures for the exchange of evidence with international partners, and introduce a comprehensive victim protection system.

It concludes that further digitisation of processes, strengthening of human resources and institutional integration of the national system with international structures are key conditions for improving the effectiveness of investigations and ensuring the principle of inevitability of punishment for the most serious violations of international humanitarian law.

Particular attention is paid to Ukraine's cooperation with the International Criminal Court and the issue of documenting crimes in temporarily occupied territories.

Keywords: war crimes, civilian population, international humanitarian law, International Criminal Court, investigation, joint investigation teams.

Стаття надійшла до редколегії 20 жовтня 2025 року